

1. Зимомря М. Мамині пісні, писані серцем...// Долі в людях. Дрогобич: Коло, 2006. - С.324
2. Сенік Л. Змагання зі словом. // Зимомря М. Дзвін для ангелів. – Ужгород: Вид. ФОП А.Бреза, 2014. – С. 7
3. Ткачук М. Микола Зимомря: слово про автора.// Микола Зимомря. Образки Срібної землі. – Дрогобич-Люблін: Вид. Посвіт, 2016. – с. 126; Ткачук М. Першооснова змісту. Літературний портрет Миколи Зимомрі. – Тернопіль, 2016.– С. 5 – 77.

В статтє говоритя о литературном творчестве М.Зимомри, рассматриваются вопросы взаимосвязей между научными трудами ученого в области литературоведения, перевода и исследований Украины - немецких культурных отношений и тематике малой прозы автора. На примере отдельных произведений проанализированы стилистические особенности произведений.

Ключевые слова: Николай Зимомря, литературоведение, перевод, немецко-украинские культурные связи, проза, стиль.

Л.І. Царик, доц., к. філ. н. (Тернопіль)

Національно-визвольні змагання 1917 – 1920 років у житті і творчості Володимира Сосюри

У статті на основі спогадів поета та ранніх його творів проаналізовано риси художнього світу Володимира Сосюри періоду 1917-1920 років. Окреслено специфіку індивідуальних та екзистенційних особливостей ліричної творчості митця під час національно-визвольних змагань в Україні, учасником яких він був. З'ясовано роль «Спогадів» Сосюри для рецепції та інтерпретації його творчості 20-30-х років.

Ключові слова: лірика, мемуари, жанр, ремінісценції, мотив, рецепція.

The features of the artistic world of Vladimir Sosyury by period 1917-1920 analyzed on the basis of early memories of the poet and his works. The specific features of individual and existential lyrical works of

the artist during the national liberation movement in Ukraine outlined, to which he was. Found out the role of Sosyury's "Memories" for the reception and interpretation of his work 20-30 years.

Keywords: *poetry, memoir genre, allusions, motif, reception.*

Постановка наукової проблеми та її значення.

Становлення В.Сосюра як особистості та поета припадає на складний період у біографії нашої держави – українську національну революцію 1917 – 1921 рр. Його юність – це доля одного із мільйонів українців, яких доба поділила на білих, червоних, петлюрівців, січових стрільців, махновців... «Він пройшов через кілька історичних та культурних епох у житті України: від УНР до хрущовської відлиги» [Моренець 2000: 5].

«Безумством бурі світової» назвав у вступі до поеми «Розстріляне безсмертя» В.Сосюра страшну братовбивчу війну, свідком і учасником якої він був. Дев'ятнадцятилітнім юнаком, восени 1918 року, потрапляє він у вир революційних подій: у складі повстанської робітничої дружини Донецького содового заводу виступає із зброєю в руках проти кайзерівських військ. Повстанням керує український національно-визвольний рух, і Сосюра, захоплений ідеями боротьби за самостійну Україну, стає згодом козаком армії УНР. У її складі він перебуває з грудня 1918 року до кінця 1919, проходить з нею важкими бойовими дорогами Луганщини, Поділля, Молдавії, Буковини, Галичини.

Якраз цей період життя і творчості поета досліджений і висвітлений найменше. Це пояснюється умовами тоталітарного режиму, у яких творилась радянська наука, його вимогами до чистоти і безгрішності біографій письменників. Так, в першому ґрунтовному дослідженні творчості поета, книзі М.Доленго «Творчість В.Сосюра» (1931), тільки побіжно згадуються факти його служби в армії С.Петлюри, навчання у старшинській школі, зустрічі з

поетом В.Самійленком з метою надрукувати в офіційній Директорії «Україна» свої твори. М.Доленго вважає, що ця сторінка біографії молодого поета «показує, якого розмаху досяг буржуазний вплив на його деклясовану психіку» [Доленго 1931: 8].

На повоєнних дослідницьких працях про творчість Володимира Сосюри ще яскравіше позначився вплив панівної ідеології на літературу. Літературознавці або завбачливо оминали небезпечний біографічний факт із життя поета (О.Килимник, 1949; О.Кудін, 1959; Ю.Бурляй, 1959), або подавали його перекручено (І.Стебун, 1949). Зокрема, у книзі Є.Радченка «Володимир Сосюра», яка претендувала на «перше повне об'єктивне дослідження всієї творчості поета», є згадка про його службу у петлюрівській армії, як помилку молодості, викликану «облудними гаслами буржуазно-націоналістичної революції» [Радченко 1967: 18]. І тільки у нарисі життя і творчості В.Моренця «Володимир Сосюра» (1990) знаходимо намагання об'єктивно подати життєву і творчу біографію поета, нічого з неї не викидаючи і не замовчуючи. Та все-таки відчувається, що цей літературний портрет писався у час, коли Україна не була ще суверенною державою. Більше фактів із життя і творчості В.Сосюри періоду 1917 – 1920 років дослідник подає у вступній статті до двотомного видання творів поета (2000 рік), наголошуючи, що вони красномовно демонструють трагічність долі молодих українців, що намагались творити долю своєї держави.

Зрозуміти світогляд великого лірика України, психологію його творчості, що зароджувалась у такий складний час, заповнити прогалини, які ще існують у життєписі поета, допоможе, на нашу думку, дослідження його автобіографічного роману «Третя рота», повністю опублікованого тільки у 1988 році, переосмислення багатьох творів поета, що були заборонені і не

перевидавалися, не опрацьовані ще архівні документи, епістолярна спадщина.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. В плані дослідження ранньої творчості В.Сосюра велику вартість становлять спогади письменника «З минулого», що були надруковані в 10-у числі журналу «Червоний шлях» за 1926 рік і пізніше частково увійшли до роману «Третя рота». Звичайно, необхідно врахувати і час, коли писалися спогади, і те, що тоді Сосюра змушений був зрікатися свого «петлюрівського» минулого, каятися перед владою за цей гріх. Як зазначає Л.Куценко, унікальність художніх роздумів автора, який змальовує братовбивчу війну через призму пережитого, полягає в тому, що «половину тієї війни він пройшов під знаменами УНР, а другу – під червоними стягами» [Куценко 1995: 31]. Слід зазначити, що Сосюра залишається чесним художником, він устами оповідача-свідка об'єктивно передає трагедії національно-визвольних змагань незалежно від того чи іншого боку фронту, не приховуючи від читачів найпотаємнішого і найдорожчого.

Уже з перших сторінок споминів вловлюється піднесений настрій мрійливого юнака, що записався у третій гайдамацький полк. Адже, «начитавшись Гоголя та Кащенка, – стверджує В.Сосюра, – змалку марив грозливими образами козаччини. А тут вона жива! Воскресла моя синя омріяна Україна, махнула клинком, зацвіла земля козацькими шликками!» [Сосюра 1926: 146]. Знаходимо у спогадах багато фактів і подій української національної революції, що дають змогу дослідити її непросту природу, трагічний характер. Автор часто акцентує на масовості і широкій масштабності національно-визвольного руху: «З усіх сіл ішли до нас дядьки в свитках і з торбинками. Записувалися і спокійно, як до церкви, йшли на смерть» [Сосюра 1926: 148].

За рядками спогадів, як у калейдоскопі, постають дати, назви населених пунктів, сцени з особистого життя,

важливі бойові операції, окремі сутички. Виявляється, фронтові дороги юного Сосюра перетиналися і з нашим краєм влітку 1919 року.

«Заліщики, Тернопіль

У Тернополі я ходив до театру.

Ставили п'єсу «Бурлака» з участю Садовського. Після Садовського ще ніхто з артистів так владно не захоплював мене. [Сосюра 1926: 168].

Вразили юнака і церкви та каплички і незвичні вітання: « – Слава Ісусу. – Навіки слава».

Оповідач-свідок мало аналізує і не критикує – він ледве встигає поділитись враженнями, думками. Переживання ремінісценцій про час високого горіння настільки інтенсивні, настільки багаті, що автор передає їх без прикрас, такими, якими вони були. Домінуючими у розповіді-сповіді є болісні страждання від того, що доводиться воювати із своїми ж, українцями. Герой не може збагнути логіки громадянської війни, його душу розривають постійні трагедії братовбивства. Характерним у цьому плані є епізод про страту захоплених у полон на станції Лозовій махновців: «Мовчки роздягалися і мовчки вмирили махновці... А як вони йшли... їх ніжки наче хитав вітер... Дійсно, ніжки... бо то були хлопці років по 17. І з кожним махновцем я мовчки підходив до стінки, покірно ставав навколішки, і... злісно й недружно гавкали рушниці, і ті згуки впивалися кулями в моє тіло...» [Сосюра 1926: 148].

З розпачем і відчаєм автор наголошує: «Це були звичайні селянські хлопці. Такі ж, як і я... тільки що ми в шинелях, а вони в піджаках». «Такі ж, як і я», «такі, як ми», «ми такі ж, як і ви» – подібні вирази зустрічаємо протягом усього твору.

Постійні сцени вбивств, звичайно, навіювали юнакові думки і про власну долю: «Мені не вірилося, що я вернуся додому, коли навколо стільки смертей» [Сосюра 1926: 156].

Спомини «З минулого» сповнені драматизму і напруженого психологізму, як це було характерно для прози двадцятих років. Описуючи бої під Проскуровим 1919 року, автор майстерно передає стан граничного напруження воїна перед боєм: «Мені не лячно, тільки дуже напружено, наче мої нерви витягло в прямі лінії і натягло до одказу, як струни на гітарі... Вже не треба, а хтось кілочки крутить та крутить... І здається, ось-ось мене розірве» [Сосюра 1926: 162].

Психологічні паузи, позначені трьома крапками, які автор використовує дуже часто, теж сприяють створенню своєрідного настрою твору. Реальність, яка оточувала автора, була наскрізь трагічною і безглуздою водночас, йому важко знайти вихід чи хоча б логічне пояснення тому, що відбувається довкола.

У «Спогадах» є низка епізодів, які проливають світло на історію написання поетом окремих його творів. Так, у згадках про події грудня 1918 року знаходимо сцену, ремінісценції якої звучать у поезії «І пішов я тоді до Петлюри»:

І пішов я тоді до Петлюри,
бо у мене штанів не було.
Скільки нас отаких біля муру
од червоної кулі лягло. [Сосюра 2000: 126]

Такий варіант цієї строфи був опублікований у журналі «Нова громада» за 1924 рік у № 24 і у тритомному виданні творів у 1929 році. Варто зазначити, що із зрозумілих причин вірш зазнав текстологічних змін і вже у збірці «Сьогодні» та посмертних найповніших виданнях два останні рядки цієї строфи звучали по-іншому: «Скільки нас отаких через журу / Покидали востаннє село». У примітках до цього твору, поданих у найновішому двотомнику В. Сосюри (2000), С.Гальченко подає ще один варіант першої строфи, який іноді читав друзям поет. Цей факт, на нашу думку, переконливо доводить, наскільки важливою для

Сосюра була участь у національно-визвольній боротьбі, який глибокий слід у пам'яті і свідомості молодого поета залишили події 1917–1920 років.

Зафіксовано у «Спогадах» і невеличкий епізод, що теж мав місце у грудні 1918 року, коли у полон до петлюрівців потрапив білогвардійський офіцер-літун. Він став основою ліро-балади «Перстень», що теж відтворює складні життєві події «безумства бурі світової», як означив поет цей складний період української історії. Художній світ цієї балади може бути предметом окремого наукового дослідження.

Тільки тепер із-за зависи часу відкрилась ще одна невідома, недосліджена грань творчості поета – його вірші, написані під час служби в армії УНР. Адже донедавна у радянській критичній літературі не можна було знайти й слова про те, що ж писав поет в цей період. Та й сам він на цю тему ніколи офіційно не говорив. На межі 3-го тисячоліття член правління Вінницького обласного краєзнавчого товариства «Поділля» М.Йолтуховський, готуючи історичний нарис про рідне місто Бар, знайшов у газеті «Український козак» (ч. 18 за 17 червня 1919 р.) вірш козака 3-го Гайдамацького полку В.Сосюра «Я знаю, буде час...» [Пастушенко 1993: 4]. Це, мабуть, один із перших творів поета, написаних українською мовою. Вірш сповнений віри в те, що кров проливається за святе діло, за волю і незалежність рідної землі:

Я знаю: буде час, і сонце ясне встане

І усміхнеться мій залитий кров'ю край. [Сосюра 2000: 556]

Душа поета перебувала у постійній тривозі за рідний Донбас, який був захоплений денікінцями. Про це свідчать рядки поезії, що вперше була опублікована у цій же газеті «Український козак» за 1 липня 1919 року і надрукована у двотомнику 2000 року:

То не вітер віє із тьми-домовини,
То не сови будять помертвілий край.
Чую плач і стогін з милої України...

Знов москаль мордує мій коханий край. [Сосюра 2000: 556]

Складний світ почуттів поета і воїна УНР відображений і у поезії «Ми любим на словах...», що була написана у лютому 1919 року на станції Знамянка (цей вірш зберігся у рукописній збірці з 12 поезій В.Сосюри в архіві Аркадія Любченка у Німеччині). Це був час важкої кризи, позначений неймовірною втомою населення, розчаруванням народу. Шереги армії УНР рідшали, політики і державці боролись між собою за владу у Києві, а Україна була віддана на поталу ворогові. Емоційна напруга твору підтримується композиційним прийомом – обрамленням:

Ми любим на словах будь сильними душею,
Ми любим на словах кохати рідний край.

.....

Оттак ми на словах за волю бій звершаєм,
Оттак ми на словах кохаєм рідний край. [Сосюра 2000: 554].

Ліричний герой вірша, трагічно переживаючи невдачі у боротьбі, прагне осмислити, з'ясувати причини поразок:

Невже нема у нас хоч трошечки чесноти,
Невже усе слова, одні слова й слова.
Все ужча круг журби, все ужча круг турботи...

І плаче тихий сон і кров'ю залива [Сосюра 2000: 554].

У цих словах – образне втілення душевного неспокою поета, його душі, яка незадоволена бездіяльністю, «словесною» любов'ю, душі, що спрагло жадає волі. У цих словах, на думку Л.Куценка, сказано чимало: «В них і причина поразки армій УНР, і причина краху самостійної України, і причина майбутніх розчарувань поета і переходу

до більшовиків. Адресовані вони й до сучасності, ніби написані вчора, і спонукають до дії, аби не вторити за поетом: «А хмари все плывуть... не було і нема / від нас хоч краплі діл...» [Куценко 1995: 87]. Сьогоднішні події, на жаль, свідчать, що не прислухались українці ні до слів поета, ні до слів науковця.

Заново відкриті твори поета (впевнені, що процес відкриття «невідомого» Сосюра триватиме) вселяють надію, що буде знайдено і першу його збірку віршів «Пісня крові». Про цю збірку В.Сосюра тільки один раз нагадав, як, до речі, і про друк своїх віршів у військових газетах УНР, пишучи покаяльну заяву до бюро парткому:

«Я приховав...

3. Що в 1918 р. після проскурівського погрому, який вчинив 3-й Гайдамацький полк, козаком якого я був, на гроші Волоха (ком. полку) було надруковано й видано першу збірку моїх поезій – «Пісня крові» [Моренець 1990: 19].

Сподіваємось, що ця збірка із легенди, яка, за словами В.Моренця, десятиліттями блукала у літературних колах, перетвориться у реальність, постане перед читачем і дасть змогу створити повну картину творчості Володимира Сосюра.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Участь у національно-визвольній революції в лавах армії Симона Петлюри не минула для В.Сосюра безслідно. Хоч він згодом з примусу чи щиро каявся, цей гріх пам'ятали. Головне те, що участь у боротьбі за національну незалежність України сприяла формуванню національного характеру творчості В.Сосюра. Ще в 1928 році академік О.Білецький в критичному портреті «Володимир Сосюра», з'ясовуючи сутність його поезії, називає поета «Істинним ліриком української революції», а його лірику «найтиповішим зразком української революційної поезії». При цьому видатний літературознавець особливо виділяє слово «український», акцентуючи на «місцевих, тільки для

українського ґрунту характерних рисах» [Белецкий 1929: 145] його творчості. Майже століття відділяє нас від подій, описаних у споминах «З минулого», проникливо-емоційно відображених у його поетичних творах. І тільки тепер, перечитуючи спомини В.Сосюри, усвідомлюємо значення незначних, на перший погляд, подій, епізодів з його минулого: патріотичні лекції галицьких професорів у старшинській школі, натхненне виконання пісні «Ми гайдамаки» на слова Осипа Маковея, захоплення громадянською поезією Михайла Старицького «До молоді», яку козаки вивчали напам'ять і яку автор споминів цитує з пам'яті, «бойовий трофей» з проскурівської операції – «Російсько-український словник» Олени Курило, зустрічі з Володимиром Самійленком, відзначення Шевченківського свята в Одесі «з морем жовто-блакитних знамен», спілкування рідною мовою. Це ті фактори, які поступово, по краплині вселяли у вразливе серце емоційного юнака безмежну любов до України та її народу. Ця любов пронизувала усю його наступну творчість. Досліджувані у статті спогади «З минулого» і ранні твори В.Сосюри, написані у період національно-визвольної революції, можуть стати об'єктами наступних наукових досліджень, що дасть можливість по-новому осмислити складну парадигму мистецької дійсності радянської доби, основа котрої закладалась саме у перехідний період 20-х років ХХ століття.

Література:

1. *Белецкий 1928*: Белецкий А. Владимир Сосюра. Критический портрет / А. Белецкий // Красное слово. – № 5. – 1928. – С. 141 – 150.
2. *Доленго 1931*: Доленго М. Творчість В.Сосюри / М. Доленго. – Харків: Література і мистецтво, 1931. – 95 с.
3. *Куценко 1995*: Куценко Л. «Безумство бурі світової...» / Л. Куценко. «Благословенні ви, сліди...». – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 1995. – С. 102 – 108.
4. *Моренець 1990*: Моренець В. Володимир Сосюра. Нарис

життя і творчості / В. Моренець. – Київ: Дніпро, 1990. – 262с.

5. *Пастушенко 1993*: Пастушенко Л. Подільські вірші Володимира Сосюра / Л. Пастушенко // Демократична Україна. – 10 лютого. – 1993. – С.4.

6. *Радченко 1967*: Радченко Є. Володимир Сосюра. Літературно-критичний нарис. – Київ: Радянський письменник, 1967. – 218с.

7. *Сосюра 2000*: Сосюра В. Вибрані твори: В 2 т. / В.Сосюра. – Київ: Наукова думка, 2000. – Т.1.: Поетичні твори / Вступ. ст. В.П.Моренця. – 648с.

8. *Сосюра 1926*: Сосюра В. З минулого. Спомини / В.Сосюра // Червоний шлях. – №10. – 1926. – С.146–185.

9. *Сосюра 1929*: Сосюра В. Поезії / В.Сосюра. – Харків: Держвидав України, 1929. – Т.2. – 224с.

В статъе на основе воспоминаний поэта и ранних его произведений проанализированы черты художественного мира Владимира Сосюры периода 1917 – 1920 годов. Определено специфику индивидуальных и экзистенциальных особенностей лирического творчества художника во время национально-освободительной борьбы в Украине, участником которых он был. Выяснена роль «Воспоминаний» Сосюры для рецепции и интерпретации его творчества 20-30-х годов.

Ключевые слова: лирика, мемуары, жанр, реминисценции, мотив, рецепция.